

- Révai Miklós 1787. Elegyes versei. Pozsony. – Pálóczi Horváth verse: Függelék 262.
 Szekrényessy Kálmán 1880. A balatonfüredi távúzás. Pesti Napló, 1880. szept. 1.
 UngMag. = C. D. Barsch, Bemerkungen über den Plattensee. Ungarisches Magazin. Pozsony, 1782.
 ZÁKONYI FERENC – LIPTÁK GÁBOR 1956. A magyar tenger keresztapja. Bakonytáj. A Veszprém-
 megyei Népújság mell., máj. 30.
 ZÁKONYI FERENC 1960. Ki nevezte a Balatont először Magyar Tengernek. Középdunántúli Napló,
 dec. 4., 6.
 ZÁKONYI FERENC 1988. Balatonfüred. Adalékok Balatonfüred történetéhez a kezdetektől 1945-ig. Vá-
 rosi Tanács, Veszprém.

RÁCZ JÁNOS

SZÓ- ÉS SZÓLÁSMAGYARÁZATOK

Fiú* szavunk történetéhez E rövidke dolgozatban azon szavaink egy részéről szólok, amelyekben *fiú* szavunk vagy teljesen nyilvánvaló módon, vagy csak „meglapulva” van jelen. Valamikor BEKE ÖDÖN egy kitűnő cikkben (BEKE 1912) szólt erről a kérdéstről, de – legalábbis nekem úgy tűnik, hogy – az utókor megfélekedett érveléséről. Azért döntöttem e téma ismételt tárgyalása mellett, mert alighanem sikerül Beke okfejtését némely ponton megerősítenem és kiegészítenem.

A következő szavakat tárgyalom: *iafia*, *ifjú*, *fiatal*. Az etimológiai szakirodalomban bőszégesen foglalkoztak e szavakkal, itt nem emlékezem meg részletesen az összes (jórészt tévesnek bizonyult) feltevésről, ötletéről, azokat ugyanis az érdeklődő olvasó könnyedén megtalálja azon irodalmi tételek egy részében, amelyekre hivatkozom.

1. Elsőként *iafia* szavunkról írok, mivel talán ennek magyarázatával foglalkoztak a legtöbbet. Ismereteim szerint MUNKÁCSITÓL (1894b: 259–60) származik az a magyarázat, amelyet én is helyesnek tartok, hogy ti. a m. *ia-fia* voltaképpen ún. összefoglaló (kopulatív) összetétel, és eredeti jelentése ’lánya-fia’. Ugyanezt vallotta SZINNYEI (1905: 442) is, akinek figyelmét azonban valószínűleg elkerülte MUNKÁCSI említett magyarázata, amely eredetileg a Nyelvtudományi Közleményekben látott napvilágot (MUNKÁCSI 1894a: 156–7). HORGER (1924/2001: 85) is ekként vélekedett a szó születéséről, és okkal utasította el azt a nézetet, hogy az *ia*- előtag *i*- eleme az *ifjú*, nyj. *ilány*, *iléány* egykoron ’kicsiny, fiatal’ jelentésű *i*- előtagjával lenne azonos, amely ötlet BUDENZTŐL (MUSz. 810) származik.

PAIS lehetségesnek tartotta ugyan *iafia* szavunk ugor eredetét, de a CzF.-féle „Itt az *ijas* csak utánzott játszi hang” ötlet nyomán úgy vélte, hogy „bizonyos fokig lehetséges, hogy a *fia*- tö (*fiak*, *fias*, *fiastul*) vagy a *fia* birtokos személyragozott forma ikerítésével van dolgunk, amely az alapelem szókezdő labiodentalis *f* hangjának elvetésével keletkezett” (PAIS 1961: 78). PAIS ezen ötletét második lehetőségként az MSzFE. (2: 314), a TESz. (2: 183) és az UEW. (2: 835–6) is megemlíti. STEINITZ azonban egyértelműen ugor korinak minősítette *iafia* szavunkat (DEWOS. 38). Az EWUng. (1: 597) viszont már az ikerszó-i eredetet említi elsőként, az ugor etimológiát csak másodikként... A PAIS (1961: 78) által óvatosan előadott magyarázati kísérlet azonban, amely szerint a m. *ia*- ikerítéssel

* Lektoraim hasznos, javító szándékú megjegyzéseit köszönöm!

keletkezett a *fia* alakból, teljes mértékben kizárható, hiszen anyanyelvünk legközelebbi rokonai a 'gyer(m)ek' szót az egyszerű lexéma (osztj. Trj *neyrem*, DN Kaz *nawrem* 'Kind' [DEWOS. 1038], vog. Szo FL KL *nāwram* 'Kind'¹ [MSFOu. 180: 222, WWb. 359–360]) mellett egyértelműen 'lány-fiú'-ként alkották meg, továbbá a cseremisiz és a permi nyelvek is ismerik ezt, ami pedig kétségtelenné teszi e fogalom kopulatív szerkezetű ősi kifejezőmódját, vö. osztj. Kaz *ewi-pōχ* 'Kind' (RÉDEI 1968b: 82, 83), Trj *āχit pāχāt* 'Kinder' (DEWOS. 37), vog. Szi Szo Ob *āyi-piy* 'Kind', *āyim-piyam* 'meine Kinder' (KÁLMÁN 1976: 227), Szo FL *āyi-piy*, ÉVag AK *ā-pūw*, TJ TCs *āw-pūw* 'Kind' (MSFOu. 46: 19), votj. G U *nīl-pi* 'Kinder' (WuoK. 169), zürj. V *nīl-pi*, *nīv-pi* 'Kinder' (Wuo. 169). Hasonló alakulat van a cseremisizben is: *špze-žōbyr* 'poika ja tytär, lapset' (MOISIO 1992: 416, MOISIO et al. 1995: 202). A 'gyerek' jelentésű összetételek azonos jelentésű elemekből állnak az idézett finnugor nyelvek mindegyikében, azaz 'lány-fiú' szerkezetűek. Részben (a permiben) vagy egészen (a cseremisizben) különböző etimonú lexémák alkotják az összetételt, ez nem vonja kétségbe az azonos etimonú magyar–vogul–osztják szó ugor kori keletkezését, tehát az ugor nyelvek közös ősi eleméről van szó.

BUDENZ szerint a volgai nyelvekben 'gyerek' jelentésű egyéb összetételek is vannak: cser. *ik-šebe*, *ige-šuba*² (MUSz. 809–810), mord. *ej-kakš* (MUSz. 810).

A MUSz. által közölt cser. *ik-šebe* 'gyerek', amelynek hangalakja az újabb források szerint: *iye-šuwō* 'Nachkommem, Kind', vö. *iye* stb. 'Kind, Junge eines Tieres' (BEKE 2001a: 2517, 1997: 304), *ik-šuwō* stb. 'Kind, Kinder', vö. *iye* stb. '(Tier)junges' (MOISIO–SAARINEN 2008: 149, vö. 757, vö.még: SZILASI 1901:239, PAASONEN–SIRO 1948: 127), nem tartozhatik az ugor típusú összetételek közé – az előbb idézett, a fogalmat alkotó ellentétes értelmű elemekből álló cser. *špze-žōbyr* 'poika ja tytär, lapset; fiú és lány, gyerekek', tehát 'fiú-lány' szerkezetű összetétellel szemben —, mivel a második elem csak ebben az összetételben ismert, és (eredeti) cseremisiz jelentése így nem deríthető ki. A *-šebe*, *-šuwō* jelentése esetleg 'ivadék; Sprößling' lehetett, talán nemi vonatkozás nélkül, vö. *erye-šuwō* 'Knabe, männlicher Nachfolge', *üđār-šuwō* 'weibliche Nachfolge' (BEKE 2001a: 2517), *erye* 'Sohn' (BEKE 1997: 283), *üđür*, *üđār* 'Mädchen, Tochter' (BEKE 2001b: 3300). — < ?törökségi, vö. uig. *šaby* 'Schüler', (Gab.) *šabi* 'buddh. Laienbruder', szojot *šavu* 'ученик, последователь, шаби' = mongol *šaby* 'Jünger, Novize' (RÁSÁNYEN 1969: 439).³

A mord. *ej-kakš* 'Kind' (PAASONEN 1992: 574), *ejd'nek-kakšnek* 'mit ihrem Kinde', *ejt'-kakšt'* 'Kinder' (PAASONEN 1990: 353) sem sorolható a ma. *ia-fia* összetétellel azonos tí-

¹ A vogul szó KANNISTO anyagában csak az északi nyelvjárásokból ismert, ezért LIIMOLA (Mémoires de la Société Finno-Ougriennes 134: 331) szerint osztják jövevényszó lehet. STEINITZ (DEWOS. 1038) is ekként vélekedik Liimola nyomán. Talán-talán igazuk lehet, bár a nyugati nyelvjárásrészleten is előfordul...

² A BUDENZ idézte cser. *ik*, *ige* (modern forrásokban: *iye* 'Kind, Junge eines Tieres') szó talán az U *(j)škz ~ *(j)šyž 'Sohn; Junges' folytatója, amelyet az UEW. (1: 109) kérdőjellel egyeztet az osztj. O *jix* 'Sohn' és szamojéd szavakkal (pl. szelk. Ta *ii*); l. még: DEWOS. 327. Az ugyanazon MUSz.-szócikkben közölt votj. *eke* 'Sohn, Knabe' *k* hangja miatt nem tartozhatik az UEW.-beli szócsaládba.

³ A cser. *šuwō* stb. törökségi közvetítéssel a középtörök korszakban (14–16. sz. között) került a cseremisizbe, vö. oszmán *sabi* 'Kind, Knabe' < arab *šabīy* 'gyermek, kicsinye vkinek, vminek' (RÁSÁNYEN 1969: 391), és részt vett a cser. *s > š változásban. A cseremisiz adatok középcsuvas forrásra utalnak, de ez a szó nem mutatható ki a csuvasból, csak a tatárból. – AGYAGÁSI KLÁRA levélbeli információja.

pusba, mivel a szótárak szerint mindkét eleme 'gyerek' jelentésű, vö. *ejd'*, *ejt'* 'Kind' (PAASONEN 1990: 353), *kakš* 'Kind' (PAASONEN 1992: 573), ezért inkább csak a jelentés nyomatékosabb tételének eszközéül szolgálhat(ott), miként a m. *bűbáj*, *bűvös-bájós*, *perpatvar*, *szóbeszéd*, a beszélt nyelvi *gyönyörű szép*, *gyárüzem*.

Az eddigiekből számomra az adódik tanulságul, hogy a mai magyarra az E/3. személyű alakban megszilárdult *iafia* szavunk minden kétséget kizáróan az ugor korban keletkezett egy **ēγš* 'lány, vki lánya' (< Ug **ēγš*, H. L.) és egy **pijγš* 'fiú, vki fia' (< FU **pojka* 'Sohn, Knabe'; UEW 1: 390) összetapadásával: **ēγš-pijγš* 'vki gyereke'.

2. A magyar *ifjú* is – az *iafia* szóhoz hasonlóan – két elemből áll: „Elhomályosult összetétel [...]. Az összetétel előtagja, az *i* (régebben *i* > *é*) főnév, önálló használatában ma már elavult, de a nép nyelvében az *i-fíú* > *ifjú* szakasztott párjaként *iléány*, *ilány*, *ilánka* is van, amelynek jelentése 'fiatal leány, gyerek-lány'. (Lehetséges, hogy az *ia-fia* összetétel előtagjában is ugyanez az *i* szerepel...). Az *i-fíú* > *ifjú* összetétel tehát eredetileg szintén azt jelentette, hogy 'kis fiú, gyermek-fiú', és ellentéte volt a *férj-fíú* > *férfiú*-nak. Összetétel voltának elhomályosodása következtében azonban lassanként megváltozott jelentésének a 'fiú'-ra vonatkozó uralkodó képzete s jelzői használatában általában a 'fiatal' jelentését vette fel, úgyhogy ma már nőkre is alkalmazhatjuk” (HORGER 1924/2001: 86). Az utótag tehát *fiú* szavunkkal azonos, az *i*-előtag azonban a két szóban bizonyosan más-más eredetű, vagyis HORGERREL ellentétben nem lehetséges, hogy az *ia-fia* összetétel előtagjában is ugyanaz az *i* szerepel, amely az *ifjú* előtagja.

A szakirodalomban elsőként emlegetett MUSz.-ban valójában csak annyit közölt BUDENZ, hogy az *ifjú* két részből áll, második elemét helyesen a *fiú*-val azonosítja, az első elem megfelelőiként felsoroltak közül csak a 'klein, jung' jelentésű osztják szó fogadható el, a cser. *ige* 'pullus, catulus', a mord. *äjed'*, *eed'* 'Kind' és a votj. *eke* 'Sohn, Knabe' természetesen nem függhet össze az *ifjú* előtagjával a MUSz.-szal (809–10) ellentétben, erről l. UEW. (2: 835).

A m. *ifjú* előtagja ugor kori szó leszármazottja, amit az UEW. (2: 835) nem tekint teljesen biztos egyeztetésnek: Ug **äjz* 'klein, jung' > ?osztj. V *äj* stb. 'klein' ~ ?m. *i*-stb.: *ifjú*, nyj. *ilány*. A bizonytalan minősítést indokolhatja ugyan, hogy a magyarban csak ezen összetételekben tehető fel az osztják szó esetleges megfelelője, viszont hasonló összetételekben az osztjában is használatos e melléknév: V *äj-ku*, Trj *äj-ko*, DN *äj-γoj* 'kleiner Junge, junger Mann', Fil *aj-neη*, Ni Kaz *aj-ne* 'jungverheiratete Frau; Mädchen', J *äj-äj-ne* 'kleines Mädchen' (DEWOS. 12), és ez a körülmény szerintem megnyugtatóan igazolja a két szó rokonságát, azaz én kérdőjel nélküli, biztos megfelelésként tartom őket számon az MszFE. (2: 315–6) és a TESz. (2: 190) álláspontjához hasonlóan, míg az EWUng. (1: 600–1) csak valószínűként fogadja el.

Azért is kizártnak gondolom, hogy az *ifjú* és az *iafia* *i*-előtagja etimológiailag azonos lenne, hogy ti. mindkettő az ugor kori 'lány' képviselője volna, mert az *ifjú* és az *ilány* szemantikai oppozíciója ez esetben nem jöhetett volna létre.

3. Magyar *fiatal*. A TESz. (1: 903) szerint: „Valószínűleg származékszó: a *fiú* ~ *fi* szóból jött létre *-tal* kicsinyítő képzőbokkal. Némi nehézséget jelent, hogy a *-t* és az *-l* kicsinyítő képzőknek ilyen együttesére más példánk nincs”. A nehézségként megjelölt ok elégséges e magyarázat tévesnek való minősítésére. A kifogástalan megoldást BÁRCZI GÉZA

találta meg: „*fiatal* szavunkban mint toldalékot a *-tal* fosztóképzőt kell látnunk” (BÁRCZI 1970: 80). A EWUng. (1: 385–6) már ezt az értelmezést tartalmazza. A szó lehetséges szemantikai fejlődését alaposan körüljárva nem sokkal később SIMONCSICS (1973–1974) BÁRCZITól függetlenül ugyanerre a megoldásra jutott, és amint nekem néhány évvel később említette, BÁRCZI magyarázata elkerülte a figyelmét. Ez így is hasznos, hiszen egy régóta viszonylag rejtélyesnek tűnt szó értelmezését igencsak megerősíti, ha többen is azonos eredményre jutnak egymás ötleteinek ismerete nélkül.

A magyar *fiatal* tehát kétségtelenül fosztóképzős alakulat. Hasonló alakulat a vog. É *p̄ital* 'gyermektelen; kinderlos' (WWb. 439) és a zürj. I *n̄-pitem* 'kinderlos' (Wuo. 202) – vö. Sz *n̄l*, V *n̄jv*, I *n̄* 'Tochter, Mädchen' (Wuo. 169), V *p̄iantem*, Ud *p̄ijantem* 'keine Kinder habend, kinderlos, keine Junge habend, keine Söhne habend' (FOKOS-FUCHS 1959: 776), I *p̄ijantem*, P *p̄ija•ntem* 'kinderlos' (Wuo. 202). A vog. *p̄ital* és a zürj. *p̄iantem*, *p̄ijantem* alakban a *-tal*, illetve a *-tem* természetesen a karitív képző.

A zürjénben a relatív tőül szolgáló *pian*, *pijan* 'Söhne; Junge (von Tieren)' (FOKOS-FUCHS 1959: 775) a *pi* 'Sohn' (FOKOS-FUCHS 1959: 773) *-jan* képzős származéka. Erről és a többi permi képzőről A. KÖVESI (1965: 142–3) írt kellő részletességgel. Összerinte összetett képzőről van szó, amelynek „első eleme a [...] *-ja* hely- és gyűjtőnévképző” (ehhez azonban vö. CSÚCS 2005: 291), „A másik elemben, az *-n*-ben [...] egy ősi **n*- kezdetű mutató névmásra [...] visszavezethető többesjelet” gyaníthatunk, amely „a finnugor nyelvek zömében ma már csak a birtokos ragozásban található, mint a birtok vagy a birtokos többségének a jelölője”. RÉDEI (1968a: 433) elhárította A. KÖVESI feltevését (ehhez vö. még: CSÚCS 2005: 172, 291), megjegyezve, hogy az ugyanezen elemmel bővített személy- és rokonságnevekben a m. *-ék* képzőéhez hasonló kollektívumképzői funkciója van (RÉDEI 1968a: 431, 434). RÉDEI BEKE nézetét elfogadva fogalmazta meg az ezen képző eredetével kapcsolatos álláspontját: „BEKE (I OK III,⁴ 59–66 und ALH II,⁵ 317–25) zieht aus dem Umstand, dass das Wort *pian*, *pijan*, *pijan* nicht nur die Bedeutung des Plurals, sondern zugleich eine singulare Bedeutung hat (z. B. P *piza•n*, *pija•n* 'Sohn', [Gen.] PO *pián* 'Junges',⁶ P *pon-pija•n* 'junger Hund, Hündchen', S *sir-pijan* 'junger Hecht, Hechtjunges'), die – auch unserer Meinung nach – richtige Schlussfolgerung, dass *pian* ursprünglich eine Singularform war. Wir können auch die Feststellung Bekes annehmen, wonach das *-an* in den Formen *pi-an*, *pijan*, *pijan* mit dem bekannten syrjänischen Deminutivsuffix identisch ist (die *i, j*-Laute sind Hiatusstilger)” (RÉDEI 1968a: 432). A *-(j)an* képzőnek tehát kettős funkciója van: deminutív és a pluralist magában foglaló kollektívumi. Éppen ezért úgy vélem, hogy A. KÖVESINEK az *n* eredetével kapcsolatos megjegyzése nem képtelenség; én is arra következtetésre jutottam, hogy a fi. *tämä* 'ez' ↔ *nämä* 'ezek', *tuo* 'az' ↔ *nuo* 'azok', *se* 'az (semleges)' ↔ *ne* 'azok' névmáspárok uráli alapnyelvi örökséget képeznek, és a pluralisi alakok *n*-je a vogul birtokos személyragozásba a többes birtok és az igeragozásba a többes tárgyjelként agglutinálódva megtalálható (ennek még az alapnyelvben végbement eseménynek a nyomait megtaláljuk a finnségiben, a mordvinban, a permiben és a szelkupban is) (vö. RÉDEI 1988: 385–6, HONTI 1995: 56, 60–61, 1997: 34–35, 2006: 89). Mivel, amint az iménti RÉDEI-idézetből kiderül, a *-(j)an* képzős főnevek egy része egyes számú deminutívum,

⁴ BEKE 1952a.

⁵ BEKE 1952b.

⁶ GENETZ 1897: 26.

amelyben az *-n* bizonyosan kicsinyítő képző (erről l. A. KÖVESI 1965: 241–3), más része funkcionálisan többes számúként, kollektívumként értelmezhető, e funkciójában az *-n* az alapnyelvi (szuppletív módon alakult) pluralisi mutató névmásra vezethető vissza (A. KÖVESI 1965: 143), így e képző kettős funkciója valójában két különböző funkciójú előzményből származik, ha úgy tetszik, két homofón képzőről van szó.

Egyes zürjén nyelvjárásokban van I *pijanjas* 'Söhne, Kinder' (Wuo. 202), Sz *sar-p.* 'Zarensöhne' képződmény is, amely morfológiai értelmezést igényel. „Die Pluralität ist in *pi-jan-jas* 'сыновья' – im Gegensatz zu ŽILINA–BARAKSANOV (1971: 58) – nicht doppelt bezeichnet, weil nur *jas* Pluralsuffix ist; *jan* ist es nicht, sondern es erscheint hier in seiner ursprünglichen deminutiven Funktion; überdies ist es im Syrjänischen nicht üblich, den Plural pleonastisch zu bezeichnen” (HONTI 1997: 113, 51. jegyzet). Az imént közöltek értelmében szükség van egy kis korrekcióra: a *-jan* itt valójában kollektívumi és nem kicsinyítő funkció hordozója.

A votjában van egy *pinal* hangalakú és 'jung; Kind, Sohn, Knabe, Jüngling; Jugend' jelentésű szó (WuoK. 196), amelynek nem találtam etimológiai magyarázatát a szakirodalomban. Nem tartom kizártnak, hogy a (FU **pojka* 'Sohn, Knabe' [UEW. 1: 390]>) votj. *pi* 'Knabe, Junge, Bursche; Sohn' (WuoK. 195) derivátuma, amelyben a *-nal* esetleg az **-n* és az **-l* kicsinyítő képzőkből alakult képzőbokor (ezekről l. A. KÖVESI 1965: 240 kk., 181 kk.). Indokoltnak látom lektoraim egyikének e feltevésémmel kapcsolatos kommentárját idézni: „A votj. *pinal* szó esetleg lehet összetett szó is: *pi* + *nal*. Ebben az esetben a második elem a 'lány' jelentésű szó alakváltozata. Ennek vokálisa még magyarázatra vár, de a szerző feltevése sem valószínűbb, hiszen az *-n-* képzőnek a votjában nincs kicsinyítő funkciója, az *-l-* névszóképző pedig mindkét nyelvben nagyon ritka.”

A hivatkozott irodalom

- BÁRCZI GÉZA 1970. Fiatal. Magyar Nyelv 66: 80.
 BEKE ÖDÖN 1912. Összetétel-egyeztések. Magyar Nyelvőr 41: 297–305.
 BEKE ÖDÖN 1952a. Néhány permii névszóképző eredete. Az MTA [I.=] Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 3: 57–90.
 BEKE ÖDÖN 1952b. Zur Geschichte einiger permischen Nominalbildungssuffixe. Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae 2: 317–53.
 BEKE ÖDÖN 1997. Mari nyelvjárási szótár (Tscheremissisches Dialektwörterbuch) 2. Bibliotheca Ceremissica. Tomus 4/2. Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely.
 BEKE ÖDÖN 2001a. Mari nyelvjárási szótár (Tscheremissisches Dialektwörterbuch) 7. Bibliotheca Ceremissica. Tomus 4/7. Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely.
 BEKE ÖDÖN 2001b. Mari nyelvjárási szótár (Tscheremissisches Dialektwörterbuch) 9. Bibliotheca Ceremissica. Tomus 4/9. Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely.
 CSÚCS SÁNDOR 2005. Die Rekonstruktion der permischen Grundsprache. Akadémiai Kiadó, Bp.
 DEWOS. = WOLFGANG STEINITZ Hrsg., Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache. Akademie Verlag, Berlin, 1966–1993.
 FAJCSÉK MAGDA – SZENDE ALADÁR 1966. Miről vallanak a magyar szavak? Gondolat, Bp.
 FOKOS-FUCHS, D. R. 1959. Syrjänisches Wörterbuch 2. Akadémiai Kiadó, Bp.
 GENETZ, ARVID 1897. Ost-permische Sprachstudien. Journal de la Société Finno-Ougriennes 15: 1–67.
 HONTI LÁSZLÓ 1995. Zur Morphotaktik und Morphosyntax der uralischen/finnisch-ugrischen Grundsprache. In: HEIKKI LESKINEN red., Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum

- 10–15. 8. 1995. Pars 1. Orationes plenariae et conspectus quinquennales. Moderatores, Jyväskylä, 1995. 53–82.
- HONTI LÁSZLÓ 1997. Numerusprobleme (Ein Erkundungszug durch den Dschungel der uralischen Numeri). *Finnisch-Ugrische Forschungen* 54: 1–126.
- HONTI LÁSZLÓ 2006. Eräästä ugrilaisten kielten postpositioperäisestä kaasussuffiksien perheestä. *Journal de la Société Finno-Ougriennes* 91: 81–91.
- HORGER ANTAL 1924/2001. Magyar szavak története. Közérdekű magyar szófejtések gyűjteménye. Kósa Lajos – Tinta Könyvkiadó, Bp.
- KÁLMÁN BÉLA 1976. Wogulische Texte mit einem Glossar. Akadémiai Kiadó, Bp.
- KANNISTO, ARTTURI – LIIMOLA, MATTI 1963. Wogulische Volksdichtung gesammelt und übersetzt von A. K. bearbeitet und herausgegeben von M. L. VI. Band. Schisksalslieder, Klagelieder, Kinderreime, Rätsel, Verschiedenes. *Mémoires de la Société Finno-Ougriennes* 134.
- KANNISTO, ARTTURI – LIIMOLA, MATTI – EIRAS, VUOKKO 1982. Wogulische Volksdichtung gesammelt und übersetzt von A. K. 7. Band. Wörterverzeichnis zu den Bänden 1–6, bearbeitet von M. L., herausgegeben von V. E. *Mémoires de la Société Finno-Ougriennes* 180.
- A. KÖVESI MAGDA 1965. A permii nyelvek ősi képzői. Akadémiai Kiadó, Bp.
- MOISIO, ARTO 1992. Marilais-suomalainen sanakirja. Turun Yliopiston Suomalaisen ja Yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 41. Turku.
- MOISIO, ARTO – GALKIN, IVAN – VASILJEV, VALENTIN 1995. Suomalais-marilainen sanakirja. Turun Yliopiston Suomalaisen ja Yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 52. Turku.
- MOISIO, ARTO – SAARINEN, SIRKKA 2008. Tscheremissisches Wörterbuch. *Lexica Societatis Fenno Ugricae* 32.
- MUNKÁCSI BERNÁT 1894a. A vogul nyelvjárások szórágazása. *Nyelvtudományi Közlemények* 24: 152–67.
- MUNKÁCSI BERNÁT 1894b. A vogul nyelvjárások szórágazásukban ismertetve. *Magyar Tudományos Akadémia*, Bp.
- PAASONEN, H. – SIRO, PAAVO 1948. Ost-tscheremissisches Wörterbuch. *Lexica Societatis Fenno Ugricae* 11.
- PAASONEN, H. 1990. Mordwinisches Wörterbuch. I. A–J. *Lexica Societatis Fenno Ugricae* 23/1.
- PAASONEN, H. 1992. Mordwinisches Wörterbuch. II. K–M. *Lexica Societatis Fenno Ugricae* 23/2.
- PAIS DEZSŐ 1961. *Az ázik–fázik, irkál–firkál* típusú ikerítések. *Magyar Nyelv* 57: 76–8.
- RÄSÄNEN, MARTTI 1969. Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen. *Lexica Societatis Fenno Ugricae* 17/1. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.
- RÉDEI KÁROLY 1968a. Beiträge zur historischen Formenlehre der permischen Sprachen. In: KAHLA, MARTTI – RÄSÄNEN, ALPO Hrsg., *Congressus Secundus Internationalis Fenno-Ugristarum Helsingiae habitus* 23–28. VIII. 1965. Pars I. Societas Fenno-Ugrica, Helsinki, 1968. 431–5.
- RÉDEI KÁROLY 1968b. Nord-ostjakische Texte (Kazym-Dialekt) mit Skizze der Grammatik. *Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philosophisch-Historische Klasse. Dritte Folge. Nr. 71.* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- RÉDEI KÁROLY 1988. Geschichte der permischen Sprachen. In: SINOR, DENIS ed., *The Uralic Languages. Description, History and Foreign Influences.* *Handbuch der Orientalistik.* E. J. Brill, Leiden – New York – København – Köln, 351–94.
- RÉDEI KÁROLY 1998–1999. Szófejtések. *Nyelvtudományi Közlemények* 96: 129–37.
- RÓNA-TAS ANDRÁS – BERTA ÁRPÁD 2011. West Old Turkic. Turkic Loanwords in Hungarian. Part 1. Introduction, Lexicon: »A–K«. *Turcologica* 84. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- SIMONCSICS PÉTER 1973–1974. Fiala. *Néprajz és Nyelvtudomány* 17–18: 121–3.
- STEINITZ, WOLFGANG 1950. Ostjakische Grammatik und Chrestomathie mit Wörterverzeichnis. Otto Harrassowitz, Leipzig.
- SZILASI MÓRICZ 1901. Cseremis szótár. *Ugor Füzetek* 13. Magyar Tudományos Akadémia, Bp.

- SZINNYEI JÓZSEF 1905. Simonyi Zsigmond. A magyar nyelv. Nyelvtudományi Közlemények 35: 427–51.
- Wuo. = WICHMANN, YRJÖ – UOTILA, T. E. 1942. Syrjänischer Wortschatz nebst Hauptzügen der Formenlehre. Lexica Societatis Fenno Ugricae 7.
- WuoK. = WICHMANN, YRJÖ – UOTILA, T. E. – KORHONEN, MIKKO 1987. Wotjakischer Wortschatz. Lexica Societatis Fenno Ugricae 21.
- WWb. = MUNKÁCSI BERNÁT – KÁLMÁN BÉLA, Wogulisches Wörterbuch. Akadémiai Kiadó, Bp., 1986.
- ŽILINA, T. I. – BARAKSANOV, G. G. [ЖИЛИНА, Т. И. – БАРАКСАНОВ, Г. Г.] 1971. Присыктыкварский диалект и коми литературный язык. Наука, Москва.

HONTI LÁSZLÓ

Denevér, bőregér és a vámpír -pír-je. Lehet, hogy e három szavunknak a TESz.-ben és az EWUng.-ban közölt magyarázata a készülő „Új magyar etimológiai szótár”-ban (vö. GERSTNER 2012) különböző mértékű felülvizsgálatra szorul. Ami a *denevér* szót illeti, ennek eredetéről az EWUng. (1: 254) mindössze annyit közöl, hogy az elsőként 1395 körül lejegyzett szó ismeretlen eredetű, s 1604 óta adatolható *tenevér* alakváltozatához való viszonya nem tisztázott. Forrásként csak az EtSz. és a TESz. van megadva. Az EWUng. rövid magyarázatából tehát csak az az egy fontos információ hámozható ki, hogy nem feltétlenül a *denevér*-ből lett a *tenevér*, hanem akár a *tenevér* is lehetett a kiinduló alak, tehát a szó eredetét kutatva egy *t*-t tartalmazó változat is számításba jöhet. A TESz. (1: 614–5) valamivel bővebb – bár KÁLMÁN BÉLA (1968: 454) szerint még így is „nagyon szűkszavú” – magyarázata ezen felül még két elutasított véleményt idéz: 1. „elhomályosult összetételként való magyarázata aligha valószínű”, 2. „szláv közvetítésen keresztül görög szóra való visszavezetése – s egyben a *lidérc* és a *vámpír* szavakkal való távolabbi rokonítása – téves.” A TESz.-nek is az EtSz. a fő forrása, de bővebb irodalomjegyzéke a cáfolt magyarázatok visszakeresését is lehetővé teszi. Az 1. a CzF. óta van forgalomban („Talán eredetileg *dana-vér* volt a rossz szellemet jelentő *dana* és *vér* szóból”), ehhez később FOGARASI JÁNOS (1865: 135–6) külön is visszatért. Ez a magyarázat valóban naiv, akárcsak Kassai Józsefnek 1831-ben leírt és már Vörösmarty Mihály által kipellengérezett ötlete, miszerint a *denevér* a *mindene bőr* szókapcsolatból származnék (VISZOTA 1912: 309). Ezért itt most csak a 2., a TESz. által tévesnek minősített magyarázattal kívánok foglalkozni, amely Edelspacher Antal (1876) szófejtésére vonatkozik.

Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy a TESz.-nek ezzel kapcsolatos megállapítása formálisan helyes. Valóban téves az, amit EDELSPACHER (1876: 152) LUCJAN MALINOWSKI (1874: 304, vö. UŐ 1885: 154) nyomán állít, hogy ti. mindezeknek a magyar szavaknak – *denevér*, *lidérc*, *vámpír* EDELSPACHER szerint közös előzménye, az ósszláv **netopyrь* 'denevér' – a görög *νυκτόπτερος* 'éjszaka repülő lény' szóból származnék. De mi a helyzet akkor, ha a szláv szó nem a görögből származik, hanem a szlávban eredeti szó, vagyis ha a magyarban a *denevér* egyszerűen szláv jövevényszó, minden görög kötődés nélkül? A modern szláv etimológiai szótárak ugyanis elvetik ezt a ma már elavult szófejtést, és a szláv szót belső keletkezésűnek tartják. Az egyik, MIKLOSICH (1886: 214, 241) óta legnépszerűbb magyarázat szerint elhomályosult összetétel, amelynek előtagjában az indoeurópai **nók^ht-* ~ **nék^ht-* 'éjszaka' tö, utótagjában pedig a szláv **per-* 'repül' ige töve rejlik (vö. újabban SNOJ 1997: 381, BORYS 2005: 363), vagyis a szláv szónak csak annyi köze van a